

**Історія України
у світлі регіональних
досліджень**

Господарські ініціативи представників роду Скадовських в контексті економічного розвитку Південноукраїнського регіону

У статті розглядається місце роду Скадовських в економічному житті Південної України. На підставі залучення комплексу джерел визначено плани і результати підприємницької діяльності представників роду щодо пошуку шляхів вирішення господарчих проблем.

Ключові слова: рід Скадовських, Південна Україна, економічний розвиток регіону, господарські ініціативи.

Дослідження культурно-громадської роботи впливових дворянських родин передбачає необхідність врахування їхньої економічної активності, що відображала специфіку розвитку конкретного регіону. Визначення позиції представників соціальної еліти в господарських питаннях дозволить перевірити тезу про відстоювання лише особистих інтересів.

Рід Скадовських мав тривалі традиції та досвід ведення господарства. Від початку оселення на Півдні України в кінці XVIII ст. представники роду включились до процесу економічного освоєння регіону. Схильність до застосування в маєтках різних інновацій вирізняла Скадовських зпоміж інших землевласників Південної України.

Будь-які нововведення були пов'язані з ризиком тимчасового зменшення/втрати стабільного прибутку. Знання економічної кон'юнктури та вміння прорахувати наслідки господарчої діяльності в умовах капіталістичних перетворень набували вирішального значення для землевласників. Саме особистостям такого складу мислення, на думку дослідниці Н. Темірової, належало майбутнє [1, с. 248]. Активна участь у роботі станового самоврядування дозволяла Скадовським порушувати актуальні для землевласників питання на повітовому та губернському рівнях. Гласні пропонували власне бачення шляхів удосконалення системи господарювання, брали на себе впровадження ідей для вирішення проблем різних верств, зокрема селян.

Завданням статті є визначення напрямів господарської діяльності представників роду Скадовських в економічному розвитку Південної України.

Господарська діяльність Скадовських розгорталась довкола двох маєтків: Херсонська гілка роду була пов'язана з Білозеркою (Херсонська губернія), Таврійська – з Скадовськом, Скадовкою, Балтазарівкою та Антонівкою (Таврійська губернія). Родина належала до заможних землев-

ласників – площа володінь представників родини коливалась в межах 14.000 [2, с. 311] -23.500 дес. [3, с. 40]. Рід Скадовських був порівняно не великим, тому ми зупинимось на характеристичній діяльності тих представників, які досягли значних результатів в господарській сфері.

Дослідник історії Південної України О. Скальковський серед власників садів та плантацій Таврійській губернії називав прізвища Потьє, Демєнитру, Бурачка та Скадовського [4, с. 152]. Автор мав на увазі Якова Яковича Скадовського (1770-1847), предводителя дворянства Дніпровського повіту (з 1830 р.), який розбив фруктовий сад та виноградник в маєтку Скадовка [5, арк. 22]. Продукція саду використовувалася для домашніх потреб. Серед зернових культур вирощувалися пшениця (арнаутка), жито, просо, ячмінь. Господар також розводив коней та тонкорунних іспанських овець. Якісна шерсть підлягала реалізації за кордон (в Англію).

У 1839 р. Я. Я. Скадовського обрали дійсним членом Товариства сільського господарства Південної Росії, що об'єднувало місцеві агрономічні сили [6]. На сторінках періодичного видання товариства виходили статті, присвячені різноманітним проблемам регіону, в тому числі спостереженням з сільськогосподарської практики. Я. Я. Скадовський був добре знайомий з соціально-економічним становищем краю, тому в окремій замітці подавав характеристику природних ресурсів повіту. Автор відзначав складність природних умов та нерівномірність розподілу опадів. За його спостереженнями, найсприятливіші ґрунти для розведення зернових культур розташовувалися поблизу с. Чалбаси. Замітка містить інформацію про острів Джарилгач та економічний потенціал приморських земель [7]. Рекомендаціями діда «скористався» Сергій Балтазарович Скадовський, який для збуту зернової продукції на згаданих землях заснував місто-порт Скадовськ.

Я. Я. Скадовський покладав великі надії на відносно нову для регіону галузь сільського господарства – шовківництво. Сприятливі природні умови для рослин в поєднанні з зацікавленням місцевих органів дозволять гарантовано отримати прибутки. Схема заходу виглядала наступним чином. Дослідні поля або державні кримські сади проводять видачу саджанців, далі – вирощені кокони доставляються в Товариство сільського господарства. Серед аргументів на користь пропозиції, автор зазначає можливість заліснення територій повіту, покращення становища селян за рахунок отримання додаткових коштів та зменшення обсягів купівлі дорогого закордонного шовку. Вирішальна роль у розведенні шовковиці покладалась на місцеве населення. «Необхідно щоб сотні тисяч рук сприяли одній цілі – лише тоді можна очікувати на вірний успіх» [8, с. 217].

Син Якова, Балтазар Скадовський (1821-1884), служив головою комісії по купівлі породистих коней для кавалерійський частин. Після відставки він продовжив займатись конярством. Розвиток галузі в першій половині XIX ст. стимулювала наявність великої площі цілинних земель. Розведення худоби було однією з важливих галузей господарства Південної України. В заводах Б. Я. Скадовського вирощували коней англійської та арабської породи [9, с. 168]. За чисельністю тварин (коливалась в межах 350-600 голів) заводи Скадовського та Сен-Прі належали до найбільших в Таврійській губернії [10, арк. 22].

Сергій Балтазарович Скадовський (1863-1918), предводитель дворянства Таврійської губернії (1897-1906), отримав освіту в політехнічному інституті в м. Карлсруе (Німеччина), однак закінчити навчання не встиг. У 1884 р. помер батько, тому Сергій Балтазарович повернувся на батьківщину та успішно продовжив справу. На сільськогосподарській виставці 1890 р. господар представив двох рисистих коней та групу робочої худоби (українська порода в суміші з угорською). За результатами заходу він отримав срібну медаль [11].

Дворянство активно користувалося послугами кредитних установ, що стало основою для формування специфічного комплексу джерел. З опису маєтків С. Б. Скадовського дізнаємося про систему господарства, матеріально-технічну забезпеченість в маєтку. Головну частину прибутків надавало вівчарство. Збільшення ціни на окремі породи тварин стимулювало спеціалізацію в господарстві. З часом господар змінив свої уподобання у виборі породи овець – від іспанської переходить до чистокровної бухарської каракулевої.

В 1911 р. стада поповнились на 57 тварин, привезених з Бухари. Більшість овець відносилась до породи «Арабі» [12, арк. 5]. Окрім основних зернових культур, практикувалося вирощування вівса, проса, кукурудзи, садових та огородніх культур [13, арк. 5]. Зрошення рослин відбувалося шляхом використання водопідйомних споруд. Достатня кількість криниць дозволяла здійснювати полив вчасно [14, л. 54 об.-58 об.].

У 1894 р. С. Б. Скадовський заснував порт на Чорному морі – Скадовськ. Відтоді на першому місці серед планів діяча була розробка транспортного сполучення порту з Лозово-Севастопольською залізною дорогою. Лінія «Михайлівка (Пришиб)-Скадовськ» призначалась для доставки зернових культур та мала забезпечити новий вихід для транспортування донецького вугілля в південному напрямі. Це відповідало загальноімперським тенденціям розвитку залізничної галузі [15, с. 618]. Обговорювалися й інші варіанти напрямку шляху. Таврійський губернатор клопотав про проведення дороги через Агаймани (нині с. Фрунзе Іванівського району), Нижні Сірогози та Гаврилівку Мелітопольського повіту [16, л. 94]. Успішна реалізація проекту могла суттєво змінити економічну систему південноукраїнського регіону, передусім завдяки перерозподілу обсягів товарних перевезень між портовими містами – Маріуполем, Бердянськом, Херсоном та Скадовськом.

Представники Херсонської гілки родини здавна займалися рибними промислами. У 1798 р. Балтазар Балтазарович придбав у графа О. О. Безбородька землю с. Покровське, на Кінбурнській косі. Тутешні землі також використовувалися для добування солі [17, с. 29]. У власності родини протягом 30 років перебувало 8 рибних заводів. У 1824 р. з володінь було відмежовано 4000 дес. на користь держави, 2000 дес. залишили за попереднім власником. Після смерті Балтазара, його дружина Євдокія Іванівна Скадовська відстоювала власні інтереси перед імператором: доводила складність в утриманні заводів та прохала про підтримку. «Все тоді квітне в державі, коли вона використовує доцільні методи для підтримки промисловості різного роду» [18, 284-285 зв.]. За оцінкою О. Скальковського, рибні заводи Скадовських належали до найкращих в Південній Україні.

Георгій Львович Скадовський (1847-1919) одним з перших в родині отримав вищу сільськогосподарську освіту. В 1868-1872 рр. [19, арк. 12 зв.-13] він навчався на фізико-математичному факультеті Новоросійського університету

по розряду природничих наук [20, арк. 198]. В історії ветеринарії Південної України Г. Л. Скадовський відомий як ініціатор та організатор щеплень проти сибірської виразки [21, с. 91]. У повідомленнях дослідник розкрив масштаби поширення небезпечної для людей і тварин хвороби, підрахував втрати господарств Херсонської губернії [22], звітував про результати роботи, подавав практичні рекомендації для населення [23]. Діяльність дослідника виходила за межі Херсонського повіту. За участю Г. Л. Скадовського проводилися щеплення у маєтку землевласника Шредера (Дніпровський повіт) [24], графа І. І. Воронцова-Дашкова (Саратівська губернія). «Новоросійський телеграф» визнавав останній випадок показовим: планувалось вакцинувати близько 30000 овець. Передбачалось також поширення кордонів застосування вакцини на Воронезьку губернію (маєток Бібікова) [25]. Дітяч був членом лісоохоронного комітету Херсонської губернії [26, с. 309], Новоросійського товариства природодослідників [27, с. 63], Товариства сільського господарства Південної Росії [28, арк. 121].

Маєток у с. Білозерка став центром агрономічних досліджень і навчальних практик. Наприклад, там відбувалося випробування засобу для знищення хлібних шкідників (1879 р.) [29, с. 309], проходження практики учнями Херсонського земського сільськогосподарського училища [30, с. 4].

Г. Л. Скадовський займався особисто розведенням садів. Рослини висаджували в чотири групи – хвойні, лісові, декоративні та кустарні. Фруктові дерева (абрикоси, груші та яблука) росли окремими групами, перебували під наглядом «досвідченого німця-садівника», якому господар надав окреме приміщення [31, арк. 66]. Загальна площа садів становила приблизно 60 дес., з них на частку Білозерського припадало 30 дес. [32]. Продукція садів такого типу забезпечувала переважно внутрішні потреби господарств [33, с. 31], власниками саджанців також виступали освітні заклади [34, с. 52]. У 1891 р. маєток відвідали випускники курсів сільського господарства в Херсоні. Екскурсія передбачала ознайомлення з діяльністю розсадника і «плодової школи», у якій займались підготовкою саджанців для продажу. Організовували екскурсію також і для вихованців Товариства фізичного виховання дітей [35], які одразу по цьому відвідали зоологічний сад Ф. Е. Фальц-Фейна [36].

У 1920-х р. здійснювалося обстеження земель, конфіскованих у великих землевласників. З описів дізнаємося про стан саду, розташованого

між плавнями та вздовж річок Борщовка і Рвач (Херсонський повіт). Спеціальна комісія констатувала відсутність належного догляду протягом останніх п'яти років, багато фруктових дерев вирубувались місцевими жителями [37, арк. 38-39]. Процес знищення зупинити так і не вдалося, тому місцевий революційний комітет клопотав про необхідність прийняття місцевим керівництвом відповідних розпоряджень [38, с. 68].

Продукція садів Г. Л. Скадовського демонструвалася на сільськогосподарських виставках – місцях для огляду та поширення досягнень різноманітних галузей сільського господарства. На виставці в Херсоні (1890 р.) господар представив саджанці плодкових та декоративних рослин [39, с. 8, 12]. Різноманіття та висока якість рослин заслужили найвищого визнання – золоту медаль.

Г. Л. Скадовський успадкував від батька Лева Балтазаровича рибні заводи та успішно продовжив родинну справу. Про лиман «Шкадовського» та способи лову риби в ньому згадував В. П. Тищенко [40, с. 27]. Реалізація рибної продукції відбувалася в Херсоні. Газета «Родной край» у 1908 р. писала про збільшення обсягів постачання риби на міські ринки з ставків «Скадовського, Ірлікова і Розанова». Підвищення попиту на продукцію дописувачі пов'язували з Різдвяним постом [41].

У 1903 р. для пошуку шляхів вирішення проблем сільського господарства в губерніях і повітах Російської імперії утворювались спеціальні комітети. Комітет Херсонського повіту очолив Г. Л. Скадовський. Серед питань, винесених місцевими зборами на обговорення, були недостатня забезпеченість селян землею, високі податки для селян, порушення правопорядку, необхідність поширення сільськогосподарських знань. Голова комітету відрізнявся практичністю у поглядах на можливі варіанти заходів. Бесіди агрономічного персоналу за населенням, запевняв він, не забезпечать вирішення назрілих проблем. Навчити можна з допомогою конкретного прикладу, шляхом влаштування показових полів. Голова комітету наголошував на сприятливості природно-кліматичних умов південної та східної частини Херсонського повіту для поширення садівництва та огородництва. Реалізація фруктів ускладнювалась віддаленістю шляхів сполучення. Тому, продовжував Г. Л. Скадовський, необхідно забезпечити прокладення залізної дороги через Херсонський повіт [42, с. 394]. В цей же час про аналогічне питання клопотав предводитель дворянства Таврійської губернії С. Б. Скадовський.

Аналіз журналів засідань Херсонських губернських земських зборів дозволив реконструювати позицію Г. Л. Скадовського в підходах до організаційного вирішення природоохоронних питань. До 1876 р. господар вже практикував розведення лісів сівбою насіння, тому поставлене на порядок денний питання про лісонасадження викликало у нього особливий інтерес. Схема лісорозведення в його маєтку була наступною. Спеціальна особа обробляла землю площею 30 дес. та здійснювала насадження за методикою власника. За роботу лісник отримував щороку по 2 дес. землі та зобов'язувався сіяти в лісі баштани. Георгій Львович висловлював надію на успішність заходу [43, с. 310].

Впровадження масового лісорозведення вимагало поширення насіння через спеціальні насінневі станції. Під час дискусії щодо ролі повітових управ у процесі збереження лісів Херсонської губернії, Г. Л. Скадовський зумів відстояти власну думку. «Оскільки протягом кількох років управи мали можливість і час на продаж гральних карт, то вони можуть зайнятись реалізацією більш необхідного для краю» [44, с. 312]. Штучне вирощування лісів в степовій зоні було пов'язане з іншими труднощами. Піски сусідньої Таврійської губернії сприяли підвищенню температури та впливали на напрям вітру. Тому гласний сумнівався в можливості нормалізації клімату за рахунок збільшення насаджень лише в одній губернії. В питанні про доцільність обов'язкового лісорозведення для селян, Георгій Львович пропонував детально вивчити питання, оскільки справа вимагає залучення значних коштів та зусиль [45, с. 289].

Зі збільшенням площі розораних земель, стало питання про необхідність травосіяння. Гласний приводив приклад із власного досвіду. В 1870-х рр., на початку знайомства з практикою ведення господарства, з 12000 дес. землі розораними були лише 500 дес. Нині, в умовах нестачі цілинних земель для випасу худоби Г. Л. Скадовський рекомендував донести до місцевого населення необхідність проведення травосіяння. Безкоштовна роздача насіння на початковому етапі повинна виступити методом популяризації нового способу отримання корму для тварин [46, с. 366]. Використання плавнів Південного Подніпров'я дозволить компенсувати відсутність кормів у зимовий період. Георгій Львович пропонував зберігати силос у спеціальних ямах, апробацію котрих вже встиг здійснити у власному господарстві. Як результат – худоба була забез-

печена кормом до весни [47, с. 324]. Практикував господар також влаштування сільськогосподарських артільей. Для цього він надав рибалкам декілька власних ставків та намагався «навчити їх справі». Однак рибалки не змогли самостійно продовжити організацію промислу. Причиною невдалого втілення ідеї стала відсутність компетентного керівника [48, с. 135].

Характерною рисою виступів гласного було посилення на досвід зарубіжних аграріїв, наприклад в питаннях щодо лісорозведення, пошуку методів захисту сільськогосподарських культур від шкідників та ін. У Швейцарії, розповідав гласний, встановлене правило, за яким кожен господар повинен знищувати на своїх полях шкідливих комах. «Там не сидять склавши руки, там кожен працює в поті лиця» [49, с. 283].

Визначальну роль у рішенні будь-якої справи для Г. Л. Скадовського відігравали теоретичні знання та досвід. Ведення господарства в умовах капіталістичних перетворень потребувало якісної сільськогосподарської освіти. Навіть в роки неурожаю, наполягав діяч, землевласники зобов'язані фінансово підтримувати Херсонське земське сільськогосподарське училище [50, с. 466]. Головне завдання навчального закладу Георгій Львович вбачав у підготовці фахівців широкого профілю. Ідею скорочення окремих предметів гласний розцінював вкрай негативно. Підготовка кваліфікованих фахівців у галузі господарства потребує комплексного підходу, що передбачає викладання широкого кола навчальних курсів з обов'язковим включенням ковальського, механічного та столярного ремесла. У Америці, продовжував гласний, причиною успішного розвитку фабричної промисловості було проходження робітниками повного циклу підготовки. «Командувати кожен вміє, однак повинен це робити той, хто сам знає справу» [51, с. 334].

Показовою є позиція Г. Л. Скадовського щодо селянства. Організація діяльності селянського поземельного банку, на його думку, могла виправити прорахунки в селянській реформі 1861 р. Однак поширювати компетенцію установи на німецькі колонії не доцільно, оскільки селяни мають більшу потребу в землі [52, с. 102]. Необхідно постійно контролювати процес купівлі землі, оскільки повторний продаж з боку комерсантів суттєво підвищує вартість ділянок.

Представники роду стали членами природничо-наукових товариств Південної України: Товариства сільського господарства Південної Росії, Новоросійського товариства природодос-

лідників, Кримського гірського клубу. Діяльність товариств, як особливої форми організації дослідницької діяльності, визначалась науковими завданнями, географічним положенням, соціальними умовами регіону [53, с. 79]. Для господарів, зацікавлених в застосуванні наукових підходів до вирішення сільськогосподарських проблем, центри природничих досліджень дозволяли демонструвати знання та досвід, звернути увагу на перспективні напрямки використання можливостей степового регіону, долучитись до співпраці з провідними науковцями.

Отже, аналіз конкретних прикладів господарської діяльності Скадовських дозволяє зробити висновки. Представники роду були ініціаторами вирощування нових видів рослин, тварин, власниками успішних кінських та рибних заводів, ор-

ганізаторами заходів боротьби із захворюваннями худоби, намагалися поширити апробовані у власних господарствах сільськогосподарські ідеї. Здійснені дослідження (спостереження, експеримент, опитування) ставали основою для пропозицій, що висловлювалися в органах самоврядування та наукових товариствах, ініціювали подальші дослідження. Окремі плани представників роду (проведення залізниці) залишилися не реалізованими, однак вони свідчили про процес постійного пошуку шляхів вирішення господарських проблем населення південноукраїнського регіону. Серед питань, що заслуговують подальшого вирішення, є характеристика внутрішнього устрою маєтків, простеження змін в організації землеволодіння в післяреформений період в порівнянні з іншими господарствами регіону.

Джерела та література

1. Темірова Н. Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н. Темірова. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 319 с.
2. Список землевладельцев Днепроовского уезда на 1904 г. – Б/и, 1904. – 518 с.
3. РГИА, ф. 1343, оп. 29, д. 3634.
4. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. 2. Хозяйственная статистика / А. Скальковский. – Одесса, Тип. Францова и Нитче, 1853. – 552 с.
5. Держархів АР Крим (далі – ДААРК), ф. 377, оп. 2, спр. 312, 24 арк.
6. Коломієць Н. Д. Періодичне видання «Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России»: літопис південноукраїнської аграрної науки / Н. Д. Коломієць // http://base.dnsgb.com.ua/INB/2011-2/11_kolomiets.pdf
7. Скодовский Я. Хозяйственная топография Днепроовского уезда / Я. Скодовский // Листки общества сельского хозяйства Южной России. – 1839. – № 2. – С. 116-124.
8. Скодовский Я. Мнение о споспешествованию шелководству в Новороссийском крае / Я. Скодовский // Листки общества сельского хозяйства Южной России. – 1839. – № 4. – С. 215-217.
9. Домбровский Ф. Заметки о коннозаводстве в Таврической губернии / Ф. Домбровский // Труды Императорского Вольного экономического общества. – 1854. – № 8. – С. 164-169.
10. ДААРК, ф. 377, оп. 1, спр. 956, 48 арк.
11. Новороссийский телеграф, 27 октября 1890.
12. Держархів Херсонської обл. (далі – ДАХО), ф. 240, оп. 1, спр. 29, 13 арк.
13. ДАХО, ф. 6, оп. 2, д. 14.
14. РГИА, ф. 593, оп. 19, д. 2084.
15. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Гесць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]; НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.
16. РГИА, ф. 274, оп. 2, д. 273.
17. Андриевский И. Путевые заметки при объезде Днепроовского и Мелитопольского уездов Таврической губернии в . / И. Андриевский – Одесса, Городская типография, 1839. – 107 с.
18. ДААРК, ф. 68, оп. 6, спр. 11, 346 арк.
19. Держархів Одеської обл. (далі – ДАОО), ф. 45, оп. 19, спр. 1151.
20. ДАОО, ф. 45, оп. 7, спр. 2. Ч. 2-я, 351 арк.
21. Федотова А. А. Ветеринарная командировка почвовед П.А.Костычева / А. А. Федотова // Историко-биологические исследования. – 2012. – Т. 4. – № 3. – С. 79-91.
22. Скадовский Г. Л. Записка о сибирской язве в м. Белозерке // Сборник Херсонского земства. – 1886. – № 1. – С. 23-32.
23. Скадовский Г. Л. О результатах предохранительных прививок сибирской язвы в больших размерах и о последних опытах покойного профессора Л.С.Ценковского // Сборник Херсонского земства. – 1888. – № 2. – С. 18-38.
24. Новороссийский телеграф, 14 мая.
25. Новороссийский телеграф, 3 октября.
26. Журналы заседаний Херсонского губернского земства 25 сессии. – Херсон, Тип. О. Д. Ходушиной, 1890. – 486 с.
27. Отчет о деятельности Новороссийского общества естествоиспытателей за 1890 г. – Одесса, Тип. А. Шульца, 1890. – 7 с.+84 с.

28. Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России. – 1891. – № 1. – 131 с.
29. О хлебном жуке и о принимаемых мерах к истреблению его // Журналы заседаний Херсонского губернского земского собрания (далі – ХГЗС) очередной сессии. – Херсон, Тип. О. Д. Ходушиной, 1894. – 359 с.
30. Отчет директора о состоянии Херсонского земского сельскохозяйственного училища в . // Доклады сессии . и сметы . – Херсон, Тип. О. Д. Ходушиной, 1891. – 644 с.
31. ДАХО, ф. Р-64, оп. 1, спр. 7, 75 арк.
32. Новороссийский телеграф, 22 июня 1891.
33. Забаринский П. А. О мерах, могущих содействовать развитию садоводства среди поселенцев Новороссийского края / П. А. Забаринский // Записки общества сельского хозяйства Южной России. – 1891. – № 2. – С. 40-43.
34. Отчет о состоянии Херсонского земского сельскохозяйственного училища за 1894 г. // Доклады Херсонской губернской земской управы сессии 1895 г. – Херсон, Тип. О. Д. Ходушиной, 1896. – 586 с.
35. Родной край, 7 июня 1910.
36. Родной край, 28 июля 1910.
37. ДАХО, ф. р-6, оп. 1, спр. 184, 78 арк.
38. ДАХО, ф. р-64, оп. 1, спр. 7, 75 арк.
39. Путеводитель по Херсонской земской сельскохозяйственной и промышленной выставке в Херсоне. – Одесса, Тип. «Одесского листка», изд. Я. Л. Чертка, 1890. – 45 с.
40. Тищенко В. П. Рибальчі заводи на низу Дніпра / В. П. Тищенко // Етнографічний вісник. – 1927. – Кн. 4-5. – С. 24-36.
41. Родной край, 19 ноября 1908.
42. Херсонский уездный комитет о нуждах сельскохозяйственной промышленности // Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности. Т. 46. Херсонская губерния. – Спб., Тип. В. Киршбаума, 1903. – С. 389-399.
43. Заключение комиссии по докладу о лесоразведении и лесосохранении // ХГЗС (сессия 18), 22-31 октября. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1877. – 420 с.
44. Там само. – С. 313.
45. Журналы заседаний ХГЗС. Сессия 38, 15-22 ноября. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1894. – 306 с.
46. Журналы заседаний ХГЗС. Сессия 44, 10-21 октября. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1900. – 557 с.
47. Журналы заседаний ХГЗС. Сессия 45, 10-21 октября. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1901. – 474 с.
48. Журналы заседаний ХГЗС. Сессия 41, 5-13 октября. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1897. – 341 с.
49. Журналы заседаний ХГЗС. Сессия 45, 10-21 октября. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1901. – 474 с.
50. Там само. – С. 466.
51. Там само. – С. 334.
52. Доклад о крестьянском поземельном банке // Сборник Херсонского земства (далі – СХЗ). – 1884. – № 1. – 290 с.
53. Савчук В. С. Естественнонаучные общества Юга Российской империи (втор. пол. XIX-нач. XX в.) / В. С. Савчук. – Дніпропетровськ, Вид-во Дніпропетровського державного університету, 1994. – 231 с.

Інна Черноіваненко

Хозяйственные инициативы представителей рода Скадовских в контексте экономического развития Южноукраинского региона

В статье рассматривается вклад рода Скадовских в экономическую жизнь Южной Украины. На основании введения комплекса источников определены планы и результаты предпринимательской деятельности представителей рода в поисках путей решения хозяйственных проблем.

Ключевые слова: род Скадовских, Южная Украина, экономическое развитие региона, хозяйственные инициативы.

Inna Chornoivanenko

Economic initiatives of representatives of Skadovski family in the context of economic development of the Southern region of Ukraine

The article deals with the place of Skadovski family in the economic life of the South of Ukraine. On the basis of the involvement of sources' complex the plans and results of business activity of the representatives of the family as for looking for solutions of economic problems are determined.

Key words: Skadovski family, Southern Ukraine, economic development of the region, economic initiatives.